

розкопками могильника липицької культури. Відкрито заглиблене житло, виробничі та господарські об'єкти. Лукашівські пам'ятки визначені за характерними формами кераміки, а період їх функціонування засвідчений фібулами II-I ст. до н.е., античною керамікою, уламком кельтської розписної посудини, знайденою на долівці житла у Круглику. Культурна приналежність інших пам'яток, що за своєю хронологією відносяться до передримського періоду викликає дискусії. Так, на правому березі Дністра, на відстані трьох км від поселення Круглик, у с. Долиняни досліджено 29 ямних та урнових поховань. Пам'ятка, датована численними фібулами середньолатенської та пізньолатенської схеми другою половиною II ст. до н.е. – I ст. до н.е., опублікована як могильник культури Поянешти-Лукашівка. Проте, його приналежність до лукашівської культури у інших дослідників викликає заперечення через особливості у поховальному обряді та формах кераміки. Отже, хоча могильник у Долинянах без сумніву можна віднести до кола пам'яток латенізованих старожитностей, його культурне визначення вимагає додаткового дослідження. До цього ж кола латенізованих культур II-I ст. до н. е. слід віднести поодинокі урнові поховання поблизу сс. Гринчук та Круглик на Подністров'ї.

Про перебування на цій території не лише латенізованого населення, а й самих кельтів свідчить археологічний комплекс, відкритий Л. Крушельницькою у с. Бовшів на Галичині. В заглибленій споруді та культурному шарі була знайдена кельтська гончарна кераміка II ст. до н.е. – першої половини I ст. до н.е., що має аналогії на кельтських пам'ятках на території Словаччини, Угорщини та Румунії. Отже, йдеться не лише про кельтські впливи, а про достовірні сліди присутності в регіоні кельтського населення.

Загалом, потрібно думати, що обмежена кількість відкритих пам'яток II-I ст. до н.е. не відповідає справжній ситуації щодо щільності заселення західних територій України в цей час. Вочевидь йдеться про проблеми вивчення регіону.

Ігор Возний (Чернівці)

ІСТОРИЧНА ДЕМОГРАФІЯ МІСТ X-XIII ст. НА ТЕРИТОРІЇ ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ

Розгляд кількісної сторони суспільних явищ епохи Київської Русі є важливим завданням дослідників. Адже без вивчення історичної демографії, неможливо детально проаналізувати якісні зміни, що відбулися у всіх сферах життя давньоруського суспільства. Із соціальної типології міських поселень відомо, що вони склалися з

двох укріплених частин: дитинця і ремісничого посаду, площа яких виражається, за П.П.Толочком співвідношенням 1:8. Тому загальна площа міст з території Північної Буковини у X-XIV ст. виглядала таким чином: ранньослов'янське місто Ревне X ст. сягало 40 га, міста XII – першої половини XIII ст., відповідно, мали: Ленківці на Пруті (стародавні Чернівці) – 21 га, літописний Василів – 50 га, Кучелмин – 35 га. Але не вся площа була щільно заселена. В межах міст знаходилася, як відомо, торгова площа, культові споруди з дворами довкола них. Територією міста проходили й вулиці. Деякі дослідники вважають, що під вулицями, площами і культовими спорудами було зайнято близько 15 % міської площі, інші наводять цифру 40 %.

Тепер необхідно визначити площу однієї садиби. Завдяки розкопкам на селищі-супутнику князівської фортеці в Ревному встановлено площу двох садиб індивідуальних господарів – 0,03 та 0,04 га. Подібні садиби X ст. було досліджено в Теревовлі. Загальні розміри садиб у період XII – першої половини XIII ст. практично не змінилися.

Використавши коефіцієнт щільності міської забудови – 60 %, ми можемо дізнатися кількість садиб, які могли існувати одночасно на зазначеній площі, що виражається в наступних числах: Ревне – 800 садиб, стародавні Чернівці – 420, літописний Василів – 1000, Кучелмин – 700, Відповідно, помноживши ці цифри на середню кількість мешканців однієї садиби – 6 (саме така кількість осіб складала середньовічну сім'ю), отримаємо приблизне число жителів середнього міста на досліджуваній території. Так, у ранньослов'янському місті X ст. населення складало близько 4800 осіб. Місто XII – першої половини XIII ст., зокрема, стародавні Чернівці налічували – 2520 жителів. У Василеві нараховувалося 6 тис., у Кучелміні – трохи більше 4 тис. осіб.

Зрозуміло, що запропоновані розрахунки не можуть вважатися абсолютними, тим більше, що в них врахована кількість населення, яке проживало в приміській зоні, дитинцях тощо. Можливо, з подальшими дослідженнями давньоруських міст регіону з'являться нові дані, які зможуть більш реально висвітлити проблему палеодемографії. За площею і, відповідно, за кількістю населення П.П.Толочко розподіляє давньоруські міста на чотири групи. До першої він відносить найбільші міські центри, площа яких наближалася або й перевищувала 100 га. Другу групу становили давньоруські міста, площі яких складали від 10 до 50 га. Третя група,

на думку дослідника, це – міста площею від 2,5 до 10 га. Нарешті, до четвертої групи відносяться дрібні містечка площею від 1 до 2,5 га. Розглянуті міста Північної Буковини, як видно, відносяться до другої групи, тобто середніх і малих центрів Південно-Західної Русі. Такі міста з чисельністю мешканців від 2 до 10 тис. становили більшість як на теренах давньоруської держави, так і в Західній Європі.

Для історико-демографічних досліджень важливе значення має визначення середньої щільності міського населення. На підставі проведених розрахунків видно, що у містах Північної Буковини вона становила приблизно 120 осіб на гектар площі. Аналогічних висновків дійшли дослідники, які визначали демографію населення міст на інших територіях Давньоруської держави і вказували, що на 1 га площі міста припадало 100-150 жителів.

Отже, міське населення регіону відповідно до періодів становило у X ст. близько 5 тисяч осіб, у XII – першій половині XIII ст. – майже 13 тисяч. Для періоду X ст. відоме одне ранньослов'янське місто, що становить 20 % від загальної кількості, у XII – першій половині XIII ст. на території Північної Буковини вже нараховується чотири міста, що відповідає 80 %.

Олена Воронцова (Київ)

ПЕРШІ ДОСЛІДНИКИ КИЇВСЬКИХ ПЕЧЕР

Київські печери – унікальні пам'ятки нашої історії та культури, які певний час були недоступні для дослідників. У радянський період вважалося, що такі культові пам'ятки не представляють інтересу. Достатньо було демонструвати печери, що збереглися, такі як підземні комплекси Києво-Печерської лаври.

Інтерес дослідити підземелля виник ще наприкінці XIX ст. Відомий археолог, професор Університету Св. Володимира В.Б.Антонович, вивчав у Києві та його околицях і зібрав відомості про 45 давніх печер.

У другій половині XIX ст. київські наукові товариства (військово-історичне, охорони пам'яток, природниче тощо) здійснили цілий ряд розвідок київських печер. Було виявлено та обстежено печери біля Кирилівського монастиря (А.Рогович, В.Б.Антонович) на Юрковці (В.В.Хвойка), у Глибочицькому Яру та на Інститутській гірці (Т.В.Кібальчич), у Старому місті (П.Іконніков, В.І.Гошкевич), в уроч. Церковщина (П.Лашкар'єв) тощо. У 1912-1914 рр. проводились розкопки в щойно відкритих печерах на Звіринці,